

1.4. Алгоритми в криміналістиці та слідчій діяльності

Проблеми алгоритмізації слідчої діяльності певним чином досліджувалися в криміналістиці. Проте до теперішнього часу залишається невирішеним цілий комплекс принципово важливих питань щодо розробки теоретичних основ алгоритмізації слідчої діяльності, встановлення її меж та проблем встановлення алгоритмів у слідчу практику.

З винаходом електронно-обчислювальних машин і початком їх широкого використання в різних галузях діяльності людини терміни «алгоритм» і похідний від нього — «алгоритмізація» стали загальнозживаними. На сьогодні сформовано основи теорії алгоритмів як гілки математичної логіки. У літературних джерелах справедливо зазначається, що, оскільки важливою властивістю алгоритму є його результативність, то алгоритмічна інструкція лише тоді може бути названа алгоритмом, коли при використанні певної сукупності початкових даних вона гарантує, що через кінцеве число кроків (дій) буде обов'язково одержаний результат. Існує два способи фіксації алгоритмів: у вигляді покрокового словесного опису та у вигляді блок-схем, що є більш наглядним та зручним у використанні. Часто під час вирішення окремих завдань доводиться повторювати виконання тих самих операцій при різних вхідних даних і здійснювати багатократний прохід по тих самих ділянках алгоритму (циклах)¹.

¹ Коднянко В. А. Алгоритмы и алгоритмизация. Информатика : метод. рекомендации / В. А. Коднянко [Електронний ресурс] / Краснояр. гос. университет. – Режим доступу : <http://smiuk.sfu-kras.ru/kodnyanko/site/>.

Створення криміналістичних алгоритмів повинно здійснюватися за правилами побудови алгоритмів¹. Алгоритмічна мова є формалізованою мовою однозначного запису алгоритмів та складається з набору символів, синтаксичних правил і семантичних визначень. Вона є основою мов програмування². Однак для опису «криміналістичних алгоритмів», що мають певну специфіку, не придатна мова програмування, яка використовується в обчислювальній техніці. Наявність чітко визначених (формалізованих, однозначних) термінів є необхідною умовою створення системи криміналістичних алгоритмів.

Підвищення ефективності досудового розслідування залежить від розробки найбільш раціональної послідовності проведення слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових, організаційних та інших заходів³, здійснення типізації слідчих ситуацій⁴, створення алгоритмізованих типових тактичних операцій як найбільш ефективних комплексів слідчих (розшукових) дій та інших заходів, розробки оптимальної послідовності (алгоритмів) реалізації тактичних комбінацій залежно від певних типових тактичних ситуацій⁵ та використання разом з традиційними методами розкриття, розслідування і запобігання злочинам новітніх досягнень криміналістики, в тому числі — криміналістичних алгоритмів.

На думку 56,9 % слідчих прокуратури України відсутність належного практичного досвіду у слідчих зумовлює виникнення

¹ Див. : Схемы алгоритмов и программ: правила выполнения. ГОСТ 19002-80. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fmi.asf.ru/Library/Book/Gost/19-002-80.html>. та Схемы алгоритмов и программ : обозначения условные графические. ГОСТ 19003-80. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cad.dp.ua/gost/files/GOST19.003-80.pdf>.

² Див. : Большой энциклопедический словарь. [Електронний ресурс]. – М. : Сов. энциклопедия, 1991. – Т. 1. – 1500 с. (CD-ROOM).

³ Кузьмин С. В. Очередность проведения следственных действий и иных мероприятий в процессе предварительного следствия / С. В. Кузьмин // Правоведение. – М., 1995. – № 1. – С. 60.

⁴ Примітка : за результатами анкетування встановлено, що 12,5 % слідчих прокуратури вважають, що це сприятиме підвищенню ефективності досудового розслідування.

⁵ Примітка : на думку 39,7 % опитаних слідчих прокуратури впровадження алгоритмів дозволить підвищити ефективність застосування тактичних прийомів.

тактичних помилок під час провадження досудового розслідування. Полегшити молодим слідчим вибір оптимального шляху для вирішення певних типових завдань розслідування допомогла б система стислих типових правил послідовності дій відповідно до певних типових ситуацій¹. 61,6 % слідчих прокуратури вважають, що найбільш значущими для підвищення ефективності розслідування злочинів є розробка систем типових версій при розслідуванні певних видів злочинів, у тому числі із застосуванням комп'ютерної техніки. На думку 14,7 % слідчих є необхідним більш широке застосування алгоритмізації та програмування процесу розслідування.

Метою алгоритмізації слідчої діяльності є її оптимізація², підвищення ефективності, об'єктивності отриманих результатів, скорочення термінів розслідування та створення реальних передумов для розробки автоматизованих систем обробки та оцінки отриманої інформації, прийняття рішень у певних типових ситуаціях. Типові тактичні операції³ являють собою доцільні програми дій слідчого, вони виконують важливу методичну функцію і дозволяють обирати правильний напрямок у розслідуванні⁴.

Науковці, що приділяли увагу алгоритмізації слідчої діяльності, вважають, що криміналістичні алгоритми мають бути «гнучкими» тому, що в розпорядженні слідчого немає таких конкретних вихідних даних, які мають математики, і без яких не можна

¹ Примітка : на думку 37,4 % слідчих прокуратури України розробка оптимальної послідовності (алгоритмів) реалізації типових систем тактичних прийомів, тактичних операцій відповідно до кожної типової тактичної ситуації сприятиме підвищенню ефективності досудового розслідування.

² Примітка : Оптимізацією є вибір найкращого варіанта з можливих або процес приведення системи в найкращий (оптимальний) стан (див. : Советский энциклопедический словарь. М. : Сов. энцикл., 1982. – 1600 с.).

³ Примітка : Типовою тактичною операцією є алгоритм, програма дій слідчого, оперативного працівника, інших осіб щодо завдань, які виникають, і слідчих ситуацій (див. : Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика: системно-структурний аналіз / В. Ю. Шепітько. – Х. : Харьков юрид., 2007. – 432 с.).

⁴ Шепітько В. Ю. Роль типових тактичних операцій в системі забезпечення ефективності досудового слідства / В. Ю. Шепітько // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во «Кроссроуд». – 2007. – Вип. 14. – С. 198.

повною мірою застосовувати методи вирішення математичних задач. Вихідні дані слідчого не завжди є визначеними і повними. У таких умовах чіткі математичні алгоритми не прийнятні. Зовні парадоксальним уявляється застосування положень кібернетики в розробку криміналістичних алгоритмів, коли гнучкість і варіантність тактичних прийомів розглядається як перелік певних систем, яким притаманна деяка жорсткість¹. Однак дослідження особливостей реалізації тактичних прийомів показує досить жорстку послідовність їх застосування, наявність характерної їм системності й алгоритмічності, відсутність хаотичного їх використання².

У криміналістичній літературі містяться відомості про спроби науковців створити алгоритми окремих слідчих (розшукових) дій³, які не повною мірою прийнятні для практичного використання через їх громіздкість та перевантаження деталізованими інструкціями щодо різних варіантів ознак слідчих ситуацій.

Найбільш зручними для використання служитимуть обумовлені сукупністю елементів типових слідчих ситуацій розроблені у вигляді блок-схем алгоритми типових систем тактичних прийомів, окремих типових слідчих та інших процесуальних дій (огляду місця події, пред'явлення до впізнання, обшуку, затримання особи та ін.) та у загальному вигляді – типові методики розслідування окремих категорій злочинів. Приклади розроблених алгоритмів систем тактичних прийомів обшуку та допиту у вигляді блок-схем наведені в криміналістичній літературі⁴. Запропоновані

¹ Коновалова В. Е. Следственная тактика : принципы и функции / В. Е. Коновалова, А. М. Сербулов. – К. : РИО МВД УССР, 1983. – С. 33.

² Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика: системно-структурний аналіз / В. Ю. Шепітько. – Х. : Харьков юрид., 2007. – С. 59.

³ Див. : Самыгин Л. Д. Опыт создания алгоритмов расследования преступлений // Криминалистика социалистических стран / Л. Д. Самыгин, А.С. Форкер / под ред. В. Я. Колдина. – М., 1986. – С. 219-223; Зорин Г. А. Типовые программы допросов участников и очевидцев дорожно-транспортных происшествий: Справочник для следователей, прокуроров, судей, адвокатов, преподавателей и студентов юридических ВУЗов / Г. А. Зорин, Р. Г. Зорин. – Гродно, 1995. – 126 с.

⁴ Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика : системно-структурний аналіз / В. Ю. Шепітько. – Х. : Харьков юрид., 2007. – С. 245, 286.

алгоритми засновані на залежності тактичних прийомів від слідчих ситуацій та мають певне орієнтовне значення для слідчих.

Алгоритмізувати можливо лише ті дії слідчого (або їх комплекси), для яких є можливим визначити вхідні дані (ознаки типової ситуації, типові сліди, типові способи вчинення злочину та ін.). Такі алгоритми повинні мати характер лише рекомендацій, тому що під час їх побудови використовуються вихідні дані типового характеру, притаманні типовій слідчій ситуації. Однак навіть типові рекомендації містять вказівки на ті вихідні дані, які потрібні для вирішення завдання, на послідовність дій й на деякі результати, які варто очікувати після виконання всіх передбачених алгоритмічних дій¹.

Підставою для типізації² можуть бути певні сукупності суттєвих ознак, що притаманні певним типам об'єктів. Принципово можливою процедура типізації стає за умови повторюваності ознак і властивостей емпіричних об'єктів³. У процесі типізації процесуальних дій, слідчих ситуацій та інших об'єктів необхідно вивчати певні сукупності їх ознак за емпіричними даними, що існують у реальності. Такі дані можуть бути отримані під час узагальнення кримінальних проваджень, опитування та анкетування слідчих, інших соціологічних досліджень. Для адекватної типізації емпіричного об'єкта є доцільним дотримуватись таких положень: наявності достатньої кількості емпіричного матеріалу; дотримання меж узагальнення; збереження в типовому образі ознак об'єкта певного типу; виділення суттєвих ознак даного типового об'єкта, що притаманні будь-якому об'єкту даного типу; відбиття динаміки розвитку події и типовому образі тощо⁴.

¹ Зинин А. М. Судебная экспертиза / А. М. Зинин, Н. П. Майлис. – М. : Право и закон, 2002. – С. 155.

² Примітка : типізація – пізнавальна процедура, що передбачає пошук і виявлення подібних об'єктів.

³ Авдєєва Г. К. Судова експертиза контрафактної аудіовізуальної продукції : монографія / Г. К. Авдєєва ; за ред. В. Ю. Шепітька. – Х. : Право, 2006. – С. 96.

⁴ Сердюк Т. Г. Об определении категории «типическое» в исторических исследованиях / Т. Г. Сердюк // Известия АГУ. – 1999. – № 4. – С. 138-144.

Слідчі ситуації на практиці повторюються, що є підґрунтям для їх типізації. Знання типових слідчих ситуацій дозволяє не тільки передбачити їх виникнення в певних умовах, а й обирати такі тактичні прийоми та їх системи, що є найбільш оптимальними. Повторюваність та можливість типізації слідчих ситуацій дозволяє запропонувати типові шляхи їх вирішення та дає можливість деякою мірою «алгоритмізувати» (програмувати) дії слідчого та обрати правильний напрямок у розслідуванні. У процесі розслідування злочинів велике значення мають алгоритмічні рішення, в основі яких лежать визначені закономірності в узагальненні теоретичних правил і практичних рекомендацій, що складають точну схему вирішення завдання у певній ситуації.

На жаль, інформаційне забезпечення органів кримінальної юстиції не завжди задовольняє слідчих. Під час анкетування 320 слідчих прокуратури різних областей України встановлено, що на думку 54,7 % опитуваних рівень забезпечення слідчих підрозділів науково-методичною та довідковою літературою є незадовільним, а 1,5 % вважають, що відсутня будь-яка науково-методична та довідкова література. 61,6 % слідчих прокуратури зазначають, що найбільш дієвим для підвищення ефективності слідчої діяльності є розробка систем типових версій та механізмів їх використання при розслідуванні конкретного різновиду із застосуванням комп'ютерної техніки. На думку 14,7% слідчих для підвищення ефективності досудового розслідування є необхідною більш широка практика застосування алгоритмізації та програмування процесу розслідування.

Алгоритмізація розслідування певним чином співвідноситься з його тактичним та методичним забезпеченням. Тому важливим для економії процесуальних засобів є надання всіх необхідних для слідчого відомостей у вигляді бази знань, створеної за правилами побудови алгоритмів. Прикладом реалізації такої бази знань служить розроблене нами Автоматизоване робоче місце слідчого «Інсайт», що відповідає сучасним потребам слідчої практики, є доступним в інтерактивному режимі за допомогою

1.5. Інформаційні технології в діяльності органів кримінальної юстиції

мережі «Internet» та складається з 12 таких блоків: система «Законодавство» (нормативно-правові акти, що регулюють діяльність слідчого); система «Документ» (зразки процесуальних документів); система «Слідчі дії» (процесуальна регламентація і тактика слідчих дій; зразки планів і схем місця події та умовні позначення об'єктів); система «Слідча практика»; система «Науково-технічні засоби (техніко криміналістичне забезпечення органів досудового розслідування); система «Судові експертизи» (теоретичні основи судової експертизи, види судових експертиз, типові експертні питання); система «Криміналістичні методики» (методики розслідування злочинів); система «Словник термінів» (словник термінів з криміналістики); система «Правоохоронні органи та експертні установи» (основні відомості та адреси); система «Навчання» (програми-тренажери; тести для перевірки рівня знань з криміналістики; навчальні відеофільми); система «Бібліографія»; система «Довідкова корисна інформація» (відомості щодо органів державної влади України, посольств та консульств іноземних держав в Україні; коди напрямків автоматичного міжміського телефонного зв'язку України; одиниці вимірювання; таблиця стандартних кольорів).

Національна академія правових наук України

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса

ІННОВАЦІЙНІ ЗАСАДИ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Монографія

*За редакцією
академіка НАПрН України В. Ю. Шепітька,
члена-кореспондента НАПрН України В. А. Журавля*

Харків

2017

УДК 343.98 : 001.895

ББК 67.52

I 67

Рекомендовано до друку вченою радою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України (протокол № 11 від 26 жовтня 2016 р.)

Рецензенти:

Коновалова В. О. – професор кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України

Степанюк Р. Л. – завідувач кафедри криміналістики та судової експертології факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Колектив авторів:

Шепітько В. Ю. – Передмова, §§ 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 1.5, 2.1, 3.1, 3.2; Журавель В. А. – Передмова, §§ 1.2, 4.1, 4.2, 4.3, 4.4; Авдєєва Г. К. – §§ 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 1.5, 2.3, 3.2, 3.3, 3.4; Білоус В. В. – §§ 2.1, 2.4; Великанов С. В. – §§ 2.5, 3.5; Гетьман Г. М. – § 2.2; Затенаський Д. В. – §§ 2.7, 2.8; Керик Л. І. – § 2.6; Павлюк Н. В. – §§ 4.2, 4.4; Резнікова О. І. – §§ 4.1, 4.4.

I 67 Інноваційні засади техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції : Монографія / кол. авт. В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, Г. К. Авдєєва та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька, В. А. Журавля. – Х.: Вид. агенція «Апостіль», 2017. – 260 с.

Монографію присвячено проблемам розроблення інноваційних засад техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції. У роботі розкрито сутність інновацій у техніко-криміналістичному забезпеченні діяльності органів кримінальної юстиції, досліджено проблеми застосування новітніх інформаційних технологій у діяльності органів досудового розслідування, інноваційні підходи до використання спеціальних знань у правозастосовній діяльності та питання техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень корупційної спрямованості.

Для науковців, працівників правоохоронних та судових органів, викладачів, аспірантів та студентів юридичних навчальних закладів.

ББК 67.52

© В.Ю. Шепітько, В.А. Журавель,
Г. К. Авдєєва та ін., 2017

© Вид. агенція “Апостіль”, 2017

ISBN